

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

JUSSILA, JESSE & NURMIVUORI, LAURI

SUOMEN USKOMATON KATSOMUSOPETUS
EHDOT, PIIRTEET JA PROBLEMATIIKKA

Kasvatustieteen kandidaatintyö

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö

Teknologiapainotteinen luokanopettajakoulutus

2017

Luokanopettajankoulutus		Tekijä Jussila, Jesse & Nurmivuori, Lauri	
Työn nimi Suomen uskomaton katsomusopetus Ehdot, piirteet ja problematiikka			
Pääaine Kasvatustiede	Työn laji Kandidaatin tutkielma	Aika 2017	Sivumäärä 30 + 1

Tiivistelmä

Tämän kandidaatin tutkielman tavoitteena on kartoittaa Suomessa toteutettavalle katsomusopetukselle asetettuja juridisia rajoja ja pohtia katsomusaineiden eroavaisuuksia vuonna 2016 voimaan astuneen perusopetuksen opetussuunnitelman pohjalta. Tutkielman aihe valikoitui tekijöiden henkilökohtaisen mielenkiinnon ja aiheen ajankohtaisuuden perusteella. Mielenkiinnon herättäjänä on toiminut viime vuosina katsomusaineiden ympärillä käyty keskustelu, joka on nostanut esiin kysymyksiä katsomusaineiden opetuksen toteutustavasta ja eri katsomusten sekä monikulttuurisuuden huomioimisesta opetuksessa. Suomessa tapahtuva kansan monikulttuuristuminen ja kasvava maallistuminen asettavat jatkuvaa painetta katsomusopetuksen opetusjärjestelyiden muutoksille.

Tutkielma on toteutettu kirjallisuuskatsauksena ja se vastaa kysymyksiin: millaisia ehtoja peruskoulun katsomusopetukselle on Suomessa ja millaisia ristiriitoja tai ongelmakohtia suomalaisen katsomusopetukseen sisältyy Suomen lain, kansainvälisten sopimusten ja peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden osalta. Aineistona tutkielman laadinnassa ovat toimineet katsomusaineiden opetusta koskevin osin Suomen laki, kansainväliset sopimukset ja peruskoulun opetussuunnitelman perusteet sekä katsomusopetusta käsittelevä kirjallisuus. Tutkielma esittää aineiston pohjalta ehtoja suomalaiselle katsomusopetukselle ja tuo esille epäkohtia katsomusopetusta läheisesti koskevista säädöksistä sekä vertailee katsomusaineita perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) pohjalta. Pohdinnan alle asettuvat katsomusopetuksen nykytila ja tulevaisuus.

Tutkielma osoittaa, että valtauskontojen erityisasema on ristiriidassa valtakunnallisen opetussuunnitelman yhdenvertaisuusperiaatteen ja tasa-arvoa koskevien säädösten kanssa. Perusopetuslain 13 § takaa evankelis-luterilaiselle ja ortodoksiselle uskonnolle erityisaseman instituutioina, sillä kyseisiin uskontokuntiin kuuluvien oppilaiden tulee osallistua näiden uskontojen opetukseen. Vähemmistöuskontojen edustajille järjestetään oman uskonnon opetusta, mikäli opetusryhmälle säädetty kolmen oppilaan vähimmäismäärä täyttyy ja oppilaiden vanhemmat kyseessä olevan uskonnon opetusta erikseen pyytävät. Yhtenä ongelmaehtona voidaankin nähdä nykyjärjestelmän tapa jaotella oppilaat kotien katsomusten mukaan eri ryhmiin. Tämä häiritsee perusopetuksen opetussuunnitelmassakin mainittua vapaata keskustelua ja näkökulmien vaihtoa uskontojen ja vakaumusten välillä. Lisäksi uskonnon ja elämäkatsomustiedon oppiaineet eroavat niin tavoitteiltaan kuin sisällöiltään.

Tarkasteluun ottamamme kansainväliset sopimukset takaavat yhtenäisesti vanhemmille oikeuden lastensa uskonnolliseen ja aatteelliseen kasvatukseen omien vakaumustensa mukaisesti. Tutkielma nostaa esiin problematiikan lasten oikeuksien huomioimisessa häntä itseään koskevissa asioissa kuten uskontokuntaan kuulumisessa. Lapsen oikeuksiin lukeutuu uskonnonvapaus, mikä on ristiriidassa kansainvälisissä sopimuksissa painotetun vanhempien vakaumuksellisen ja aatteellisen kasvatusoikeuden kanssa.

Asiasanat elämäkatsomustieto, katsomuksellinen tasa-arvo, katsomusaineet, katsomusopetus, uskonto, yhdenvertaisuus

Sisällysluettelo

JOHDANTO	1
1 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	2
2 KATSOMUSAINEIDEN MÄÄRITELMÄ, OPETUKSEN ERITYISPIIRTEET JA ASEMA SUOMESSA	3
2.1 Katsomusaineen määritelmä	3
2.2 Suomalaisen katsomusopetuksen erityispiirteet	4
2.3 Katsomusaineiden tehtävät, tavoitteet ja sisällöt	5
2.3.1 Uskonnon oppiaine	6
2.3.2 Elämäkatsomustiedon oppiaine	8
2.3.3 Katsomusaineiden vertailua	11
2.4 Monikulttuurisuuden vaikutus katsomusopetukseen	13
3 KATSOMUSOPETUKSEN SUHDE OPETUSSUUNNITELMAAN, LAINSÄÄDÄNTÖÖN JA KANSAINVÄLISIIN SOPIMUKSIIN	15
3.1 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet	15
3.2 Suomen laki	17
3.3 Kansainväliset sopimukset	20
4 OPETTAJAN ROOLI KATSOMUKSELLISEN YHDENVERTAISUUDEN TAKAAJANA	23
5 POHDINTA	25
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	27
LÄHTEET	28
LIITTEET	

JOHDANTO

2000-luvulla maailma on muuttunut vuosi vuodelta globaalimpaan suuntaan. Ihmisten aikaisempaa vapaampi liikkuvuus valtioiden välillä on luontaisesti johtanut eri kulttuurien sekoittumiseen ja rinnakkaiseloon valtioiden rajojen sisällä. Suomessa, jossa vallitsevan uskonnon asemassa toimii evankelis-luterilainen kristinusko, on pienryhmäisten uskontojen edustajien sekä uskontokuntiin kuulumattomien kasvava määrä tuottanut viime vuosien aikana ajoittain jopa kiivasta julkista keskustelua katsomusopetuksen muutostarpeesta, tosin mitään suuria konkreettisia päätöksiä ja linjauksia ei ole vielä tehty. Vastikään vuonna 2015 järjestettiin myös kansalaisaloite yhteisen katsomusaineen puolesta, joka ei kuitenkaan saanut riittävästi kannatusta taakseen edetäkseen eduskuntaan.

Kysymys katsomusaineiden nykytilasta ja tulevaisuudesta Suomessa on siis hyvin ajankohtainen. Tämä johtuu pääosin kansan maallistumisesta ja maahanmuuttajataustaisten lasten kasvavasta määrästä opetusryhmissä. Samoilla linjoilla ovat myös Salmenkivi, Elo, Tomperi & Ahola-Luttila (2007, 156) todetessaan 2010-luvun suomalaisen yhteiskunnan tulevan olemaan monikulttuurisempi kuin koskaan aikaisemmin. Lisäksi suomalainen kulttuuri ja perinteiset arvot ovat heidän mukaansa murroksessa. Tilastokeskuksen tilastojen mukaan vuonna 2016 Suomen väestöstä 25,3 % ei kuulunut mihinkään uskontokuntaan ja uskontokuntaan kuulumattomien määrä on ollut tasaisessa kasvussa. Vieraskielisen väestön osuus Suomessa oli vuonna 2015 6,0 %. Nämä luvut heijastuvat myös katsomusaineiden oppilasmääriin (kts. Liite 1).

Juurikin näistä syistä katsomukselliseen tasa-arvoon ja koulujärjestelmän tunnustuksettomuuden toteutumiseen on alettu kiinnittää viime vuosina aiempaa enemmän huomiota. Katsomusaineet puhuttavat Suomen kansaa, mutta moni ei tunne lakeja ja säädöksiä katsomusopetuksen taustalla. Tässä tutkielmassa pyrimme tuomaan esille ja pohtimaan juuri näitä taustalla vaikuttavia tekijöitä.

1 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimuksemme pohjaa mielenkiintoomme katsomuksellista tasa-arvoa sekä sen toteutumista kohtaan nykypäivän suomalaisissa peruskouluissa. Tarkoituksenamme on ollut tutkimuksen avulla kartoittaa suomalaista katsomusopetusta ohjaavia ja sääteleviä tekijöitä sekä pohtia mahdollisia muutoksen tarpeita suomalaisessa katsomusopetuksessa. Näiden lähtökohtien pohjalta tutkimuskysymyksiksemme ovat muotoutuneet: *“Millaisia ehtoja peruskoulun katsomusopetukselle on Suomessa?”* ja *“Millaisia ristiriitoja tai ongelmakohtia suomalaiseen katsomusopetukseen sisältyy Suomen lain, kansainvälisten sopimusten ja peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden osalta?”*

Toteutamme tutkimuksen kirjallisuuskatsauksena. Kirjallisuuskatsausta voidaan kuvata tutkimukseksi, jonka tarkoitus on tutkia aiheesta aikaisemmin tehtyjä tutkimuksia ja kirjallisuutta (Salminen, 2011, 4). Tämän tutkimuksen lähteinä toimivat niin kansainväliset sopimukset, Suomen laki, uudet perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) kuin aiheesta aikaisemmin julkaistu kirjallisuus ja tutkimukset.

Kumpikin tämän tutkielman kirjoittaja on suorittanut peruskoulun ja uskonnon evankelis-luterilaisen oppimäärän 2000-luvun taitteessa. Sitten toinen on eronnut uskonnollisesta yhdyskunnasta. Olemme pyrkineet vähentämään vahvistusharhan vaikutusta tutkielmaan tarkastelemalla aineistoa yhdessä hieman erilaisista näkemyksistä käsin.

Olemme rajanneet tutkielman ulkopuolelle uskonnonvapauden ja tasa-arvon toteutumisen tarkastelun muussa koulun toiminnassa kuin katsomusopetuksen piirissä. Tällaista toimintaa ovat esimerkiksi erinäiset koulun juhlatilaisuudet, leirit ja matkat sekä päivänavaukset. Uskonnon oppiaineen tehtäviä, tavoitteita ja sisältöjä käsittelemme alaluvussa 2.3 yleisellä tasolla, koska POPS:iin on laadittu kaikille oman uskonnon muodoille yhteiset tavoitteet ja keskeiset sisällöt.

2 KATSOMUSAINEIDEN MÄÄRITELMÄ, OPETUKSEN ERITYISPIIRTEET JA ASEMA SUOMESSA

Katsomusaine-sanalla kuvataan perinteisesti oppiaineita, jotka käsittävät sisällöiltään maailmankatsomuksellisia ja eettisiä teemoja. Tässä luvussa tarkastelemme ensiksi katsomusaineen määritelmää ja sen ongelmallisuutta. Toisena kohtana nostamme esille yleisellä tasolla katsomusaineiden opetuksen nykymuotoisen toteutuksen suomalaisissa kouluissa. Lopuksi käymme läpi katsomusopetuksen tehtäviä, tavoitteita ja sisältöjä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin pohjaten ja puntaroimme monikulttuuristumisen vaikutusta katsomusopetukseen.

2.1 Katsomusaineen määritelmä

Tässä tutkielmassa käytetään katsomusaineen käsitettä kuvaamaan peruskoulussa annettavaa uskonnon ja elämänskatsomustiedon opetusta. Katsomusaineen käsite esiintyi Suomessa ensi kertaa virallisessa käytössä vuonna 1993, kun valtioneuvosto teki päätöksen lukion tuntijaosta. Tuolloin lukion tuntijakoon tuotiin katsomusaineiden oppiaineperhe. Katsomusaineperheeseen lukiossa lukeutuivat enemmistön ja vähemmistön tunnustusten mukaisen uskonnonopetuksen lisäksi elämänskatsomustieto ja filosofia. Oppiaineperhettä ei kuitenkaan koskaan otettu käyttöön peruskoulun puolella. (Pyysiäinen, 2000, 10.) Käsite poistui myöhemmin kokonaan virallisesta käytöstä myös lukion osalta.

Katsomusaineen käsite nähtiin jo alkujaan ongelmallisena, ja muun muassa Salmenkiven (2003, 36) mukaan ilmeisesti valinnaisuuden lisäämistä helpottamaan luotu käsite on sisällöltään hyvin ongelmallinen, eikä se kuvaa kyseessä olevaa oppiaineryhmää selkeästi. 2000-luvun alussa kuultiin keskusteluissa jopa toiveita siitä, ettei katsomusaineen käsitettä esiintyisi jatkossa enää koulujen oppiaineryhmissä. Käsitteen ongelmallisuutta käsiteltiin vuonna 2001 myös Suomen Filosofisen Yhdistyksen seminaarissa. Seminaarin yksimieliseksi kannaksi muodostui, että vaikka käsitteelle löytyisi määritettävissä oleva järkevä merkitys, ei filosofia lukeudu sen käsitteen alle. (Salmenkivi, 2007, 85.)

Katsomusaineen käsite on ongelmallisuudestaan huolimatta vakiintunut puhuttuun kieleen, kun kyseessä ovat uskonnon ja elämänskatsomustiedon oppiaineet. Osasyynä tähän voidaan kokea Sakaranahon (2007, 13) mukaan paremman termin puuttuminen. Salmenkivi (2007)

puhuu näille oppiaineille yhteisen uuden teknisen termin löytämisen tarpeesta, sillä katsomus-termin käyttäminen ei ole välttämättä paras mahdollinen rajaamaan näille oppiaineille tyypillistä yhteistä aluetta. Hänen mukaansa katsomusaine terminä on kuitenkin jo niin vakiintunut kielessä, ettei suoraa syytä sen välttämiseen ole. Katsomusaineen tarkoitus näille kahdelle oppiaineelle yhteisenä käsitteenä on kuvata oppiaineita, jotka lähtökohdiltaan eroavat muista koulun oppiaineista ja joissa oppilaita voidaan erotella heidän uskontokuntaan kuulumisensa ja kuulumattomuutensa kautta. (Sakaranaho, 2007, 13.) Salmenkivi (2007, 85) mainitsee katsomusaineiden lähtökohtaisena erona uskontokuntaan kuulumisen ja kuulumattomuuden mukaan erottelemisen, mutta liittää katsomusaineen käsitteeseen myös lähtökohtaisen eron verrattuna muihin oppiaineisiin. Ero näkyy siinä, kuinka oppiaine pyrkii tukemaan oppilaan kasvua, identiteettiä, maailmankatsomusta ja eettistä arvostelukykä. Hänen mukaansa tämä tapahtuu koulun oppiaineissa yleensä oppiaineen oman tradition kautta. Katsomusaineiden lähtökohdat ovat kuitenkin oppilaan omassa uskonnossa, kasvussa ja identiteetissä. (Salmenkivi, 2007, 85.)

2.2 Suomalaisen katsomusopetuksen erityispiirteet

Kuten aikaisemmin mainitsimme, on katsomusaineille tyypillistä erotella oppilaita uskontokuntaan kuulumisen ja kuulumattomuuden perusteella. Käytännön tasolla tämä näkyy Suomessa katsomusaineiden opettamisena toisistaan erillisissä ryhmissä. Uskontokuntaan kuuluvat ja kuulumattomat on eroteltu toisistaan erillisiin ryhmiin, joista ensimmäiselle järjestetään oman uskonnon opetusta ja jälkimmäisenä mainitulle elämänskatsomustietoa. Tämän lisäksi uskonnon opetusta saava ryhmä jakautuu vielä oppilaiden omien uskontojen perusteella pienemmiksi ryhmiksi. Käsitlemme lakiin pohjaavia jakoperusteita tarkemmin alaluvussa 3.2. Suomen laki.

Suomalainen katsomusaineiden opetus, jossa oppilaat saavat oman katsomuksensa mukaista opetusta, omaa samoja piirteitä muun muassa saksalaisen mallin kanssa (Salmenkivi ym., 2007, 155; Kallioniemi, 2007, 105). Elämänskatsomustiedon oppiaine tekee Suomesta kuitenkin erilaisen ja muiden maiden malleista erottuvan, sillä Salmenkiven ja kumppaneiden (2007, 155) mukaan suomalaisen elämänskatsomustiedon kaltaista ryhmää, joka on suunniteltu uskontokuntiin kuulumattomille oppilaille sekä niille, joille oman uskonnon mukaista opetusta ei järjestetä, ei ole muualla maailmassa olemassa. Elämänskatsomustiedon oppiaine on siis jo itsessään suomalaisen katsomusopetuksen

erityispiirre. Vaikka elämänkatsomustieto ja uskonto ovat Suomessa molemmat katsomusaineita, eivät ne kuitenkaan ole sisällöiltään rinnakkaisia. Juha Eerolainen (2003, 51) esitti näkemyksensä uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksellisiin ja sisällöllisiin eroihin elämänkatsomustiedon näkökulmasta. Hän toi esille, ettei elämänkatsomustieto ole vain uskontotietoa. Siinä pyritään hahmottamaan myös yksilön maailmasuhdetta.

2.3 Katsomusaineiden tehtävät, tavoitteet ja sisällöt

Katsomusaineiden opetus tapahtuu nykyisellään erillisissä ryhmissä ja oppilas voi samaan aikaan osallistua vain joko uskonnon tai elämänkatsomustiedon opetukseen. Katsomusaineiden lähtökohdat ovat kuitenkin eriävät (Salmenkivi, 2007, 86). Vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa annetaan myös sekä uskonnon että elämänkatsomustiedon opetukselle omat erilliset tehtävänsä. Annukka Jamisto (2007, 119) on paneutunut katsomusaineiden osalta opetussuunnitelmien perusteiden valmisteluun artikkelissaan ja mainitsee niiden laadinnassa ilmenevien erojen olevan vähäisiä, mutta kuitenkin olemassa. Jamisto kertoo lähtökohtien olevan laadinnan osalta samat, ja siten esimerkiksi ortodoksisen uskonnon ja elämänkatsomustiedon eroista huolimatta kyseisten aineiden opetussuunnitelmat on laadittu hänen mukaansa saman kaavan mukaisesti. Pienryhmäiset uskonnot tosin luovat poikkeuksen opetussuunnitelmien yhdenmukaiseen muodostamiseen, sillä näiden uskontojen suunnitelmien laadintaan on haasteellista löytää aineiden asiantuntevia opettajia. Islamin opetus kuitenkin erottuu tässä suhteessa muista pienryhmäisistä uskonnoista, sillä sen tilanne on vakiintunut. Apuna islaminuskon suunnittelutyössä toimii joukko opettajia ja muslimeja, joille suomalainen koulumaailma on tuttu. (Jamisto, 2007, 119.)

Vaikka erot opetussuunnitelmien laadinnassa ovat suhteessa pieniä, tulee oppiaineiden toisistaan eroavien tehtävien eriarvoistavaa vaikutusta pohtia silti kriittisesti. Nykyisellään oppilaat jakautuvat uskontoon ja elämänkatsomustietoon, joten oppimistavoitteet eivät ole oppilaiden kannalta yhdenmukaiset. Myös Salmenkiven (2007, 86) mukaan uskontojen ja elämänkatsomustiedon oppiaineiden lähtökohdat ovat erilaiset, sillä opetuksen lähteminen oppilaan omasta uskonnosta ei välttämättä vastaa sen lähtemistä oppilaan omasta identiteetistä ja elämismaailmasta käsin.

Katsomusaineiden sisällöt, kuten oppiaineiden sisällöt yleensäkin, on jaettu perusopetuksen

opetussuunnitelman perusteissa keskeisiin sisältöalueisiin. Uskonnon osalta nämä keskeiset sisältöalueet ovat S1 Suhde omaan uskontoon, S2 Uskontojen maailma ja S3 Hyvä elämä. Elämänkatsomustiedon osalta keskeiset sisältöalueet ovat S1 Kasvaminen hyvään elämään, S2 Erilaisia elämäntapoja, S3 Yhteiselämän perusteita ja S4 Luonto ja kestävä tulevaisuus. Käytämme tarkastelun yhteydessä keskeisten sisältöalueiden S-lyhenteitä selkeyttämään, mihin keskeiseen sisältöalueeseen kunkin katsomusaineen kohdalla mainitut sisällöt kuuluvat.

2.3.1 Uskonnon oppiaine

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014, 134; 246) antamassa uskonnonopetuksen tehtävässä kuvataan oppiaineen tukevan oppilaiden kasvua itseään kunnioittaviksi maailmankansalaisiksi ja demokraattisen yhteiskunnan vastuullisiksi jäseniksi. Opetuksen kuvataan kannustavan oppilaita elämän ja ihmisarvon kunnioittamiseen, sekä toisen ja oman pyhän kunnioittamiseen. Eettinen ajattelu ja eettisten kysymysten pohdinta ovat siis osa uskonnon oppiainetta. Maailmankansalaisiksi ja vastuullisiksi yhteiskunnan jäseniksi kasvattaminen tapahtuu tutustuttamalla oppilaat oman kulttuurin sekä muiden kulttuurien uskontoihin ja katsomuksiin. Uskontojen monimuotoisuus, uskonnon ja kulttuurin välinen suhde sekä uskon ja tiedon välisen suhteen tarkastelu muodostavat siis oppiaineelle perustan. Lisäksi oppiaine sisältää myös uskontojen kieleen, symboliikkaan ja käsitteisiin tutustumisen. Tätä kautta uskontoja käsittelevä keskustelu tulee oppilaalle selkeämmäksi ja oppilas saa valmiuksia uskontojen ja katsomusten väliseen sekä sisäiseen dialogiin. (POPS 2014, 134; 246.)

Tavoitteet uskonnon oppiaineelle vuosiluokilla 1-2 on asetettu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014, 134-135) seuraavalla tavalla:

T1 herättää oppilaassa mielenkiinto uskonnon opiskelua kohtaan ja opastaa tuntemaan oman perheen uskonnollista ja katsomuksellista taustaa

T2 ohjata oppilasta tutustumaan opiskeltavan uskonnon keskeisiin käsitteisiin, kertomuksiin ja symboleihin

T3 ohjata oppilasta tutustumaan opiskeltavan uskonnon vuodenkiertoon, juhliin ja tapoihin

T4 kannustaa oppilasta tutustumaan luokan, koulun ja lähiympäristön uskontojen ja katsomusten tapoihin ja juhlaperinteisiin

T5 rohkaista oppilasta tunnistamaan ja ilmaisemaan omia ajatuksiaan ja tunteitaan.

T6 ohjata oppilasta toimimaan oikeudenmukaisesti, eläytymään toisen asemaan sekä kunnioittamaan toisen ihmisen ajatuksia ja vakaumusta sekä ihmisoikeuksia

T7 ohjata oppilaita eettiseen pohdintaan sekä hahmottamaan, mitä tarkoittaa vastuu itsestä, yhteisöstä, ympäristöstä ja luonnosta

T8 luoda oppilaalle tilaisuuksia harjoitella omien mielipiteiden esittämistä ja perustelemista sekä erilaisten mielipiteiden kuuntelemista ja ymmärtämistä

(POPS 2014, 134-135)

Tavoitteet uskonnon oppiaineelle vuosiluokilla 3-6 on asetettu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014, 247) seuraavalla tavalla:

T1 ohjata oppilasta perehtymään opiskeltavan uskonnon pyhiin kirjoihin ja kertomuksiin sekä keskeisiin oppeihin.

T2 ohjata oppilas tutustumaan opiskeltavan uskonnon rituaaleihin ja tapoihin sekä pyhiin paikkoihin ja rakennuksiin.

T3 auttaa oppilasta tunnistamaan uskonnollisen kielen erityispiirteitä ja vertauskuvallisuutta.

T4 ohjata oppilasta etsimään, arvioimaan ja käyttämään uskontoa koskevaa tietoa erilaisista lähteistä.

T5 opastaa oppilasta perehtymään Suomen ja Euroopan uskonnollisiin ja katsomuksellisiin juuriin ja nykytilaan.

T6 ohjata oppilas tutustumaan juutalaisuuteen, kristinuskoon ja islamiin ja niiden vaikutukseen ja historiaan Euroopassa.

T7 kannustaa oppilasta kunnioittamaan omaa ja toisen pyhää sekä käyttäytymään asianmukaisesti erilaisissa uskonnollisissa tilaisuuksissa ja tilanteissa.

T8 ohjata oppilas perehtymään opiskeltavan uskonnon eettisiin opetuksiin sekä eri uskontoja yhdistäviin eettisiin periaatteisiin.

T9 ohjata oppilasta ymmärtämään ihmisoikeuksiin ja erityisesti YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyviä arvoja yksilön ja yhteisön näkökulmasta.

T10 ohjata oppilasta arvioimaan tekemiään valintoja ja pohtimaan toiminnan taustalla vaikuttavia arvoja eettisten periaatteiden ja kestävän tulevaisuuden näkökulmasta.

T11 luoda oppilaalle mahdollisuuksia keskustella eettisistä kysymyksistä, ilmaista rakentavasti ajatuksiaan ja tunteitaan sekä harjoitella perustelemaan omia näkemyksiään.

T12 auttaa ja tukea oppilasta muodostamaan ja vahvistamaan myönteistä

maailmankatsomusta, itsetuntoa ja luottamusta elämään.

(POPS 2014, 247)

Uskonnon oppiaineen keskeisissä sisältöalueissa mainitaan, että uskonnon oppiaineen parissa oppilas rakentaa suhdettaan omaan uskontoon (S1). Oman uskonnon osalta sisällöissä ovat uskonnon oppi, tavat, rituaalit ja yhteisöt sekä uskonnon sisäinen monimuotoisuus. Oppilas tutustuu uskonnon lähteisiin, pyhiin kirjoituksiin ja henkilöihin, symboleihin, pyhiin paikkoihin ja rakennuksiin. Tarkastelun alla ovat lisäksi uskonnon keskeiset kertomukset sekä niiden vaikutus taiteen, tieteen ja kulttuurin kanssa. (S1.) Maailman uskonnoista oppiaineen parissa käsitellään suomalainen kristinusko, muut uskonnot ja uskonottomuus. Uskontoihin tutustumisessa lähdetään liikkeelle lähialueella vaikuttavista uskonnollisista yhteisöistä ja niiden pyhistä tiloista. Suomen ja Euroopan uskontojen historia ja nykytila käydään oppiaineen siivin läpi, ja oppilaalle pyritään antamaan kokonaiskuva Euroopan uskonnollisista juurista, eritoten juutalaisuuden, kristinuskon ja islamin perussisällöistä ja merkityksistä. Uskonnon oppiaineessa käsitellään myös siihen liittyviä teemoja, jotka ovat esillä mediassa ja populaarikulttuurissa. (S2.) Hyvän elämän (S3) piiriin uskonnon oppiaineissa sisällytetään ihmisarvo, elämän kunnioittaminen sekä luonnon vaaliminen. Pohdinnan alle asetetaan oppilaan omat arvot, valinnat sekä globaali vastuu. Samoin elämäntaidot, itsetuntemus ja kokonaisvaltainen hyvinvointi. Oman uskonnon eettiset opetukset käydään läpi, ja esille nostetaan yhteneväisyydet muiden uskontojen ja katsomusten eettisiin näkemyksiin. Uskonnon oppiaineen parissa oppilas tutustuu lasten oikeuksien sopimukseen ja saa pohjan omien näkemystensä perustelemiseen ja uskonnoista käytävään keskusteluun. (S3.) Ensimmäisen ja toisen vuosiluokan osalta oman uskonnon sisällöissä keskitytään oman suvun katsomukseen ja historiaan, sekä vietettäviin juhlapyhiin (S1). Eri uskontojen osalta käsittelyssä ovat kouluyhteisön ja lähiympäristön keskeiset uskonnot, tavat ja juhlat (S2). Hyvän elämän (S3) sisällöissä oppilaan kanssa käsitellään syntymään ja kuolemaan liittyviä kysymyksiä, samoin kuin vastuuta toisista, ympäristöstä ja omista teoista. Pohdinnan alla ovat myös toisen asemaan eläytyminen sekä ihmisarvo. Opetuksen sisällöissä huomioidaan YK:n Lapsen oikeuksien sopimus. (POPS 2014, 135; 247-248)

2.3.2 Elämäkatsomustiedon oppiaine

Elämäkatsomustiedon opetuksen ytimeksi on perusopetuksen opetussuunnitelman

perusteissa (2014, 139; 253) asetettu oppilaiden hyvän elämän etsimisen kyky. Kuten uskonnon oppiaineessa, on myös elämäkatsomustiedon oppiaineessa tavoitteena kasvattaa oppilaista demokraattisen yhteiskunnan täysivaltaisia jäseniä. Maailma nähdään nopeasti muuttuvana ja globalisoituvana, jolloin oppiaineessa korostuvat niin monipuolinen katsomuksellinen ja kulttuurinen yleissivistys, kuin eettisen ja kriittisen ajattelu- ja toimintakyvyn sekä oppimisen taitojen kehittäminen. Elämäkatsomustieto oppiaineena pyrkii tavoitteisiinsa oppilaan oman ajattelun kykyjä vahvistamalla ja oppilaan oman kokemusmaailman kautta. Oppiaineena elämäkatsomustieto ei unohda uskontojen olemassaoloa, mutta jättää ne ulos kuvauksestaan. Katsomuksia, käytäntöjä ja merkityksiä pidetään elämäkatsomustiedon oppiaineessa yksilöiden, yhteisöjen ja kulttuuriperinnön vuorovaikutuksen tuotoksina.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014, 139) tavoitteet elämäkatsomustiedon oppiaineelle vuosiluokilla 1-2 on asetettu seuraavasti:

- T1 ohjata oppilasta kuuntelemaan toisten oppilaiden mielipiteitä ja ajattelua
 - T2 rohkaista oppilasta ilmaisemaan omaa ajatteluaan ja tunteitaan eri tavoin
 - T3 ohjata oppilasta arvostamaan omaa ja muiden ajattelua
 - T4 edistää oppilaan taitoa tehdä kysymyksiä ja esittää perusteltuja väitteitä
 - T5 ohjata oppilasta tunnistamaan kokemiensa arkipäiväisten tilanteiden syitä ja seurauksia sekä eettisiä ulottuvuuksia
 - T6 rohkaista oppilasta pohtimaan oikean ja väärän eroa sekä hyvyttä
 - T7 opastaa oppilasta tuntemaan lähiympäristön tapakulttuureja
 - T8 ohjata oppilasta ymmärtämään ihmisten yhteiselämän perusteita
 - T9 ohjata oppilasta kunnioittamaan ja arvostamaan omaa ympäristöään ja luontoa
- (POPS 2014, 139)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014, 254) tavoitteet elämäkatsomustiedon oppiaineelle vuosiluokilla 3-6 on asetettu seuraavasti:

- T1 luoda edellytyksiä oppilaan eettisten ajattelun taitojen kehittymiselle ja kannustaa oppilasta soveltamaan eettisiä periaatteita arjen tilanteisiin.
- T2 ohjata oppilasta tunnistamaan ja arvioimaan väitteitä ja niiden perusteluita.
- T3 edistää oppilaan kykyä oivaltaa asioiden välisiä suhteita ja kehittää ajatteluaan.

T4 ohjata oppilasta kantamaan vastuuta itsestä, toisista ihmisistä ja luonnosta.

T5 ohjata oppilas tutustumaan suomalaiseen, eurooppalaiseen ja maailman kulttuuriperintöön sekä hahmottamaan kulttuurista moninaisuutta ilmiönä.

T6 tukea oppilasta rakentamaan katsomuksellista ja kulttuurista yleissivistystään.

T7 ohjata oppilasta suunnittelemaan ja arvioimaan omaa katsomuksellista oppimistaan.

T8 rohkaista oppilasta ilmaisemaan katsomustaan ja kuuntelemaan muiden katsomuksellisia kannanottoja.

T9 ohjata oppilas tuntemaan YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeuksien julistukseen perustuvaa ihmisoikeusetiikkaa, erityisesti lapsen oikeuksia.

T10 rohkaista oppilasta toimimaan aloitteellisesti ja vastuullisesti omassa ympäristössään.

(POPS 2014, 254)

Elämänkatsomustiedon oppiaineen keskeisissä sisältöalueissa mainitaan, että elämänkatsomustiedossa oppilas oppii toisen kohtaamista ja erilaisten näkökulmien arvostamista. Vapautta ja vastuuta pohditaan erityisesti ajattelun-, uskonnon- ja elämänkatsomuksen vapauden näkökulmasta. Lisäksi pohditaan oikeudenmukaisuuden ilmenemistä arjessa, arvon ja normin käsitteitä, yhdenvertaisuutta, onnellisuutta ja hyvää elämää. (S1.) Oppilas oppii erittelemään ja perustelemaan oman näkemyksensä suhteessa toisiin, suhteessa kulttuureihin ja katsomuksiin, suhteessa yhteiselämän vaatimuksiin sekä suhteessa maailmankuvaan ja kestäväan tulevaisuuteen (S1-4). Erilaisia elämäntapoja ja omaa identiteettiä pohtiessaan oppilas tutustuu suomalaiseen kulttuuriin, kulttuurivähemmistöihin sekä erilaisiin elämän- ja maailmankatsomuksiin. Yhdenvertaisuutta, hyväksymistä, ymmärtämistä, tietämistä, uskomista ja luulemista käsitellään merkityksineen. Keskiössä ovat myös maailman kulttuuriperintö ja sen arvokkuus. (S2.) Yhteiselämän perusteiden (S3) parissa oppilas tutustuu sopimuksen, lupauksen, oikeuden ja velvollisuuden, yhdenvertaisuuden sekä rauhan ja demokratian merkityksiin oppilaan arkipäivän tilanteissa, ympäristöissä ja laajemmin. Oppiaineessa käsitellään lapsen oikeudet ja niiden toteutuminen niin lähellä kuin kaukana. Oppilas arvioi tekojansa eettisesti kontekstin, tarkoitusten ja seurausten näkökulmista. (S3.) Elämänkatsomustiedossa tutustutaan erilaisiin aikakäsityksiin sekä tapoihin selittää maailmaa. Pohdinnan alla ovat tällöin aikakäsitysten ja selitystapojen vaikutukset ihmisten elämään ja niihin liittyvät tietokäsitykset. Luonto tulee opetuksessa esille kestäväan kehityksen, ihmisen ja luonnon suhteen sekä erilaisten luontokäsitysten käsittelyn kautta. (S4.) Ensimmäisen ja toisen vuosiluokan osalta elämänkatsomustieto keskittyy selkeään

itseilmaisuun, toisen kunnioittavaan kuunteluun ja ihmisen hyvyteen. Käsittelyn alla ovat hyvän, oikean ja väärän merkitys sekä niiden erottaminen. Oppilas pohtii myös ystävyyden sisältöä ja merkitystä. (S1.) Oma koti- ja kulttuuritausta ovat pohdinnan lähtökohtia oppilaan pohtiessa kysymystä: ”Kuka minä olen?”. Pohdinnan alla ovat erilaiset tavat elää ja ajatella. (S2.) Ensimmäisellä ja toisella vuosiluokalla käydään läpi myös yhteiselämän perusteita, jolloin käsitellään esimerkiksi säännön, luottamuksen, rehellisyyden ja reiluuden käsitteitä oppilaan arkipäivän tilanteissa ja ympäristöissä. (S3.) Luonnon käsittely koskettaa elämän rajallisuuden pohtimista sekä erilaisia elämänmuotoja maapallolla. Oppilaiden kanssa etsitään luontoon liittyviä merkityksellisiä kokemuksia ja käsitellään oppilaan omaa lähiympäristöä sekä omien valintojen ja toiminnan vaikutusta siihen. Oppilaat tutustuvat myös erilaisiin kertomuksiin maailman synnystä. (POPS 2014, 140; 254-255.)

2.3.3 Katsomusaineiden vertailua

Uskonnon oppiaineet käyttävät keskenään samaa tehtävää ja tavoitteita. Uskonnon ja elämänskatsomustiedon oppiaineiden välillä sen sijaan on eroavaisuuksia. Kuten uskonnon oppiaineen kuvauksesta voidaan huomata, korostaa se uskontojen läsnäoloa opetuksessa vahvasti. Uskonnon oppiaineelle vaihtoehtona toimivan elämänskatsomustiedon opetuksen kuvauksen voisi kuvitella sisältävän samat kohdat, mutta ilman oppiaineen vahvaa sitomista uskonnon ympärille.

Yhteistä katsomusaineille näyttää olevan maailmankansalaisuuteen ja demokraattisen yhteiskunnan täysivaltaiseen jäseneseen tähtäävä kasvatus. Samoin lapsen oikeuksien sopimus, ihmisoikeudet sekä elämän ja luonnon kunnioittaminen nousevat esille kummankin katsomusaineen kohdalla. Molemmat katsomusaineet pitävät sisällään ymmärrettävästi myös eettisten kysymysten tarkastelun. Nopean silmäyksen suorittamalla katsomusaineiden tehtävät, tavoitteet ja keskeiset sisällöt vaikuttavat samankaltaisilta. Tarkemman tarkkailun suorittava saattaa kuitenkin törmätä eroavaisuuksiin varsinkin katsomusaineiden lähtökohtia pohdittaessa.

Selkeänä erona katsomusaineiden välillä näkyy uskonnon oppiaineessa painotus uskonnon symboliikkaan ja pyhyteen, siinä missä elämänskatsomustieto käsittelee kulttuuria, uskontoja ja katsomuksia yleisemmällä tasolla, keskittymättä syvällisemmin yksityiskohtaiseen symboliikkaan ja pyhyteen. Eettisten kysymysten käsittelyssä

elämäkatsomustieto lähtee liikkeelle lapsesta itsestään, tarkemmin lapsen omasta toiminnasta ja käsityksistä. Uskonnon oppiaineessa eettisten kysymysten pohdinnassa käytetään pohjana oman uskonnon eettisiä näkemyksiä. Eroavaisuuksia on havaittavissa myös uskonnon ja elämäkatsomustiedon oppiaineiden tavoissa lähestyä muita uskontoja ja katsomuksia. Uskonnon oppiaineen sisällöissä mainitaan kristinuskon, islamin ja juutalaisuuden korostamisesta. Tämä osaa uskonnoista korostava maininta puuttuu elämäkatsomustiedon oppiaineen sisällöistä. Uskonto vaikuttaa myös lähtevän liikkeelle aina omasta uskonnosta ja sen asettamista rajoista. Tällöin vertailu ja vastakkainasettelu muodostuvat oman uskonnon ja toisen uskonnon välille. Elämäkatsomustieto näyttäytyy tällä alueella puolueettomampana vertaillessaan asioita keskenään, eikä välttämättä asettumalla vertailussa vastapuoleksi. Elämäkatsomustiedon oppiaine vaikuttaa neutraalimmalta myös historiaan tutustumisen osalta, sillä käsiteltävänä alueena on maailman kulttuurihistoria. Kulttuurihistorian sijaan uskonnon oppiaineessa tutustutaan uskontojen historiaan, jolloin käsiteltävä alue on lähtökohtaisesti sisällöltään kapeampi ja enemmän keskittynyt kulttuurin yhteen osa-alueeseen kuin kokonaisuuteen. Mainittakoon vielä, että tilaisuuksien ja tapahtumien käsittelyn osalta erona voidaan kokea olevan elämäkatsomustiedon kohdalla mainitsematta jätetty asianmukainen käyttäytyminen uskonnollisissa tilaisuuksissa ja tapahtumissa. Elämäkatsomustiedon oppiaineessa ei silti unohdeta toisen kunnioittamisen tärkeyttä.

Taulukko 1. Katsomusaineiden vertailua opetussuunnitelman pohjalta

Samankaltaisuudet	Eroavaisuudet
Kasvattaminen maailmankansalaisuuteen ja demokraattisen yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi	Uskonnon symboliikan ja pyhyiden korostuminen
Lapsen oikeuksien huomioiminen	Eri uskontojen ja katsomusten korostaminen opetuksessa
Ihmisoikeuksien ja elämän kunnioittaminen	Lähtökohdat eettisten kysymysten käsittelyyn
Eettiset kysymykset	Tarkastelukulma suhteessa historiaan
Luonnon kunnioittaminen	Lähtökohdat: Uskonnessa vrt. lapsessa itsessään

2.4 Monikulttuurisuuden vaikutus katsomusopetukseen

Suomi monikulttuuristuu huomattavalla vauhdilla, mikä tulisi ottaa nykyistä vahvemmin huomioon kielellisten ja kulttuuristen seikkojen osalta (Arajärvi, 2015, 47). Monikulttuuristuminen näkyy niin erilaisista etnisistä taustoista tulevien ihmisten kasvaneena määränä, kuin myös Suomessa puhuttujen ja opetettavien kielten määränä. Monikulttuuristuminen on väistämättä aiheuttanut myös katsomusopetuksen kehittymisen tarvetta, joka on näkynyt pyrkimyksenä vastata paremmin erilaisista kulttuurisista ja uskonnollisista taustoista tulevien oppilaiden tarpeisiin katsomusaineiden kentällä. (Sakaranaho, 2007, 12.) Sakaranahon mukaan eri uskontojen opetuksen lisääntyminen on johtanut Suomessa opetuskunnissa jopa kummallisiin tilanteisiin, joissa eri katsomusaineiden opettajien tulisi olla muodollisesti päteviä työtehtäviinsä, mutta Suomessa järjestetty uskonnonopettajakoulutus on vain luterilaista ja ortodoksista. (Sakaranaho, 2007, 24-25.) Eri kulttuurisista taustoista ja uskonnoista tulevien oppilaiden tarpeisiin vastaaminen voidaan selkeästi erottaa myös uusista perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista. Sakaranaho (2007, 25) kertoo monikulttuuristumisen tuoneen mukanaan hankaluuksia uskonnonopettajille siten, että työhön voi kuulua paljon koululta toiselle kiertävää työtä,

jossa haasteeksi muodostuvat luokkien sisäiset kieli-, ikä- ja tasoerot. Näiden haasteiden lisäksi opettajien voi olla hankalaa integroitua kouluyhteisöön niin sanotun kotikoulun puuttuessa.

Arajärvi (2015, 27) toteaa oman uskonnon opetuksen tapahtuvan varsin pienissä ryhmissä ja kyseenalaistaa tämän hetkisen toteutustavan tarkoituksenmukaisuuden. Hänen mukaansa tämän hetkinen toteutusmalli läpäisee kuitenkin vaatimukset kouluarvosanalla välttävä. Arajärvi katsoo, että katsomusaineiden yhdistäminen yhdeksi oppiaineeksi voisi toimia oivana tapana purkaa nykyisen toteutusmallin opettajille tuottamaa taakkaa varsinkin suurissa kaupungeissa, joissa oman uskonnon opetusta saavat useat eri ryhmät. Samalla kaikille yhteinen katsomusaine tukisi täyttää uskonnonvapautta. Juuri täyden uskonnonvapauden kannalta Arajärvi mainitsee yhden oppiaineen muodostamisen tärkeäksi.

Uusissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014, 16) huomioidaan Suomen kasvava monikulttuuristuminen, mikä luonnollisesti ohjaa myös katsomusopetuksen linjauksia muun opetuksen ohella. POPS:n mukaan eri kieli- ja kulttuuritaustat kohtaavat toisensa, mikä edellyttää opetukselta erilaisiin tapoihin, yhteisöjen käytänteisiin ja katsomuksiin tutustumista. Asioita pyritään näkemään myös toisten näkökulmista, erilaisten elämäntilanteiden ja olosuhteiden valossa. Lisäksi opetuksella pyritään edistämään kulttuurisen moninaisuuden kunnioitusta ja vuorovaikutusta niin kulttuurien sisällä kuin ulkopuolellakin yli kieli-, kulttuuri-, uskonto- ja katsomusrajojen. (POPS 2014, 16.)

Vaikka ajatus eri uskontojen ja katsomusten kohtaamisesta koulumaailmassa on kaunis, muun muassa Vahtera ja Kuukka (2007, 128) toteavat, ettei tämä valitettavasti toteudu arjen käytännössä. Vahteran ja Kuukan toteamus on tehty aikaisemman perusopetuksen opetussuunnitelman aikana jo vuonna 2007, mutta on mainittava hyvin todennäköisenä, että tilanne on pysynyt vielä toistaiseksi samanlaisena. Nykyiselläänkin katsomusaineita opetetaan erillisissä ryhmissä ja mahdollisesti eri aikoina koulupäivästä. Tulkitsemme, ettei tällainen toteutustapa tue kohtaamis- ja keskustelutilanteiden syntyä eri uskontojen ja katsomusten välillä.

3 KATSOMUSOPETUKSEN SUHDE OPETUSSUUNNITELMAAN, LAINSÄÄDÄNTÖÖN JA KANSAINVÄLISIIN SOPIMUKSIIN

Suomalainen perusopetus rakentuu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) mukaan elämän ja ihmisoikeuksien kunnioittamiselle, ja sen kehitystä ohjaavat tasa-arvon tavoite ja laaja yhdenvertaisuusperiaate. Opetuksen tulee lisäksi olla oppilaita sitouttamatonta niin uskonnollisesti, katsomuksellisesti kuin puoluepoliittisesti (POPS 2014, 16). Opetusta säätelevät perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden lisäksi lait ja säädökset, joita on säädetty niin valtiollisella kuin kansainvälisellä tasolla. Katsomusaineiden osalta eritoten lait ja säädökset asettavat opetukselle ja sen toteuttamiselle erityisiä raameja. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) on lakia alemmalla tasolla oleva opetustoimen oikeuslähde (Hakalehto, 2015, 56). Opetussuunnitelma pohjaa itsensä Suomen lakiin ja kansainvälisiin sopimuksiin, joita käsittelemme tässä luvussa.

Säädöksiin perehdyttäessä täytyy huomioida ettei uskonnonvapaus rajoitu ainoastaan positiiviseen uskonnonvapauteen tunnustaa ja harjoittaa omaa uskoa tai uskontoa. Sepon (2003, 18) mukaan siihen sisältyy myös negatiivinen oikeus olla harjoittamatta uskontoa. Kaikilla on oikeus elää ilman uskontoa ja olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Negatiivinen uskonnonvapaus on selkeästi tulkittavissa Suomen perustuslain pykälästä 11, kuten käy ilmi alaluvussa 3.2 Suomen laki.

3.1 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet

Katsomusopetuksen osalta perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) viittaa perusopetuslain 11 §:ään, jonka mukaan perusopetuksessa on oppiaineena joko uskonto tai elämäkatsomustieto. Uskonnon oppiaineen opetus toteutetaan perusopetuslain 13 §:n mukaan oppilaiden uskonnollisen yhdyskunnan mukaisesti oman uskonnon opetuksena erillisten oppimäärien mukaan (Perusopetuslaki, 628/1998). POPS 2014:n mukaan kaikille oman uskonnon opetuksen muodoille on laadittu yhteiset tavoitteet ja keskeiset sisällöt oppiaineen yhtenäisyyden takaamiseksi. (POPS 2014, 136.) Elämäkatsomustieto jää tämän yhtenäisyyden ulkopuolelle.

Opetussuunnitelman arvoperustassa linjataan, että oppilas rakentaa oppiessaan maailmankuvaansa ja -katsomustaan, identiteetin ja ihmiskäsityksen rakentumisen ohessa,

sekä hahmottaa samalla paikkaansa maailmassa. Lisäksi yhteisöllinen oppiminen, joka ylittää kieli-, kulttuuri-, uskonto- ja katsomusrajat, nähdään aidon vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden mahdollistajana. Perusopetus pyrkii myös antamaan perustan ihmisoikeuksia kunnioittavaan maailmankansalaisuuteen. (POPS, 2014, 15-16.)

Opetussuunnitelman perusteet ovat opetustoimessa keskeinen oikeuslähde, jonka tulisi noudattaa lakia ja ihmisoikeussopimuksia (Hakalehto, 2015, 56). Hakalehto (2015) nostaa esille kuitenkin olemassa olevia ongelmia. Yksi ongelmakohdista on hänen mukaansa lapsen oikeuksien sopimuksen huomioon ottaminen perusopetuslain säädös- ja muutosvaiheessa, sillä lainsäätäjä ei ole kiinnittänyt huomiota lasten perus- ja ihmisoikeuksiin. Kun oppilasta ei ole koulumaailmassa totuttu näkemään itsenäisenä oikeuksien haltijana, johtaa se Hakalehdon mukaan oppilaan oikeuksien ja lapsinäkökulman vähäisyyteen koulua koskevassa sääntelyssä. Lapsen oikeuksien täydellinen toteuttaminen vaatisi kuitenkin lapsen oikeuksien täysimääräistä huomioimista opetustoimen sääntelyssä aina perusopetuslaista ja opetussuunnitelman perusteista koulun järjestyssääntöihin. (Hakalehto, 2015, 59.)

Opetussuunnitelman perusteiden tulee siis noudattaa lakia, perus- ja ihmisoikeussopimuksia. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa perus- ja ihmisoikeussopimukset tulevat Hakalehdon (2015) mukaan kuitenkin esille vain pinnalle liimattuina mainintoina, joille ei sen kummemmin anneta perusteluita. Hakalehto vielä toteaa, että opetussuunnitelman perusteiden olisi tärkeää avata siellä mainittujen sopimusten sisältöä. (Hakalehto, 2015, 81-82.)

Katsomusaineiden erityisestä luonteesta johtuen kansainväliset sopimukset asettavat niille tarkempia raameja suhteessa muihin oppiaineisiin. Tämä on osaltamme johtanut huoleen opetussuunnitelman perusteiden vajavaisuuksista koskien kansainvälisten sopimusten syvällisempää avaamista. Huolenaiheenamme on, että perus- ja ihmisoikeuksien avaamatta jättäminen opetussuunnitelman perusteissa voi johtaa lasten oikeuksien laiminlyönteihin erityisesti katsomusaineiden opetuksen parissa.

3.2 Suomen laki

Suomen perustuslain (1999/731) 6 § osoittaa kaikkien olevan yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa asettaa eriarvoiseen asemaan uskonnon tai vakaumuksen perusteella. Lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, ottaen huomioon heidän kehitystasonsa. Perustuslain 11 §:n mukaan jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus, mikä sisältää oikeuden tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, ilmaista vakaumuksen ja oikeuden kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Ketään ei voi myöskään velvoittaa omantuntonsa vastaiseen uskonnon harjoittamiseen. Lisäksi 22 §:ssä säädetään, että julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Suomessa tapahtuvaa perusopetusta toteutetaan perusopetuslaissa säädetyn mukaisesti. Perusopetuslaki koskee perusopetusta ja oppivelvollisuutta, ja sen sisältöön kuuluu myös uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksesta säätäminen. Uskonto ja elämänkatsomustieto säädetään kaikille yhteiseksi oppiaineeksi perusopetuslain pykälässä 11, joka säättää perusopetuksen sisällöstä ja kaikille yhteisistä oppiaineista. Perusopetuslain 13 § käsittelee keskittyneesti uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetusta. (Perusopetuslaki 628/1998.)

Perusopetuslaissa säädetyn nojalla perusopetuksen järjestäjän tulee tarjota oppilaiden enemmistön mukaista uskonnonopetusta. Käytännössä tämä tarkoittaa Suomessa aina evankelis-luterilaisen uskonnon mukaista uskonnonopetusta. Laki mahdollistaa kuitenkin muidenkin kuin Suomen valtionuskontojen aseman opettavana uskontona, mikäli jokin toinen uskonnollinen yhdyskunta tai yhteisö on alueellisesti enemmistön asemassa. Enemmistön uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvat oppilaat osallistuvat oman uskontonsa mukaiseen uskonnonopetukseen. Muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien oppilaiden on myös mahdollista osallistua enemmistön mukaiseen uskonnonopetukseen oppilaan huoltajan siitä ilmoitettua perusopetuksen järjestäjälle. (Perusopetuslaki 628/1998.)

Katsomusopetusta koskevan lainsäädännön kannalta kiintoisan eron Suomen valtionuskontojen ja pienryhmäisten uskontojen välille tekee perusopetuslain 13 §:n 2 momentti. Se säättää uskonnonopetuksen järjestämisen pakollisuudesta perusopetuksen järjestäjälle. Mikäli enemmistö perusopetukseen osallistuvista oppilaista ei kuulu evankelis-

luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon, on evankelis-luterilaisille ja ortodoksisille oppilaille järjestettävä oman uskontonsa mukaista opetusta, jos heitä on vähintään kolme. Pienryhmäisten uskontojen oppilaiden kohdalla säädös on muuten sama kuin edellä mainittu, mutta ero muodostuu osasta, jonka mukaan perusopetuksen järjestäjän on järjestettävä oman uskonnon mukaista opetusta vähintään kolmelle oppilaalle, mikäli heidän huoltajansa sitä erikseen pyytävät. Erillinen pyyntö on esitettävä perusopetuksen järjestäjälle myös tapauksissa, joissa huoltaja haluaa uskontokuntaan kuulumattoman oppilaan osallistuvan oppilaan kulttuuritaustan ja saaman kasvatuksen mukaiseen uskonnonopetukseen. (Perusopetuslaki 628/1998.)

Opetuksen järjestäjä on velvollinen oma-aloitteisesti selvittämään opetuksen tarpeen evankelis-luterilaiselle ja ortodoksiselle uskonnoille sekä elämäntiedon tiedolle ja järjestämään niiden opetusta. Pienryhmäisille uskonnoille tätä velvoitetta ei ole. Aiemmin mainittu kolmen oppilaan raja arvioidaan kaikissa tapauksissa siten, että perusopetus katsotaan yhdeksi kaikki vuosiluokat käsittäväksi kokonaisuudeksi. (Lahtinen & Lankinen, 2015, 134.) Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jos kunnan alueella on esimerkiksi vähintään kolme islamin opetukseen osallistuvaa oppilasta luokilla 1-9, muodostetaan heistä opetusryhmä vaikka luokka-aste ei olisikaan kaikilla sama ja oppilaat olisivat eri kouluista.

Perusopetuslain 13 §:n 2 momentti vaikuttaa eriarvoistavan eri katsomuksia edustavia oppilaita ja olevan täten ristiriidassa perustuslain 6 §:n 2 momentin kanssa. Vaikka eriarvoistavaksi havaitsemamme kohta lainsäädännössä on vaikutuksiltaan luultavimmin vähäinen, on syytä pohtia sen aikaansaamia vaikutuksia esimerkiksi perheissä, joille suomen tai ruotsin kielet eivät ole tuttuja. Pienryhmäisten uskontojen edustajat ovat usein ulkomaalaistaustaisia, ja epätietoisuus lainsäädännöstä tai kielelliset ja henkilökohtaiset syyt voivat ohjata huoltajaa olemaan välittämättä pyyntöä perusopetuksen järjestäjälle.

Perusopetusasetuksen (852/1998) 5 § (18.06.2003/560) kattaa menettelyn tapauksesta, jossa oppilas ei osallistu mainitun perusopetuslain 13 §:n 1 momentin mukaiseen uskonnon tai elämäntiedon opetukseen. Tällöin oppilaalle on järjestettävä vastaavasti muuta opetusta tai ohjattua toimintaa. Poikkeuksen tähän säädökseen tekee, mikäli oppilaalla on jo perusopetuslain 18 §:n 1 momentin mukaisesti ennestään joltain osin perusopetuksen oppimäärää vastaavat tiedot ja taidot tai oppilas osallistuu muuhun kuin koulun järjestämään oman uskontonsa opetukseen. Näissä tapauksissa oppilas voidaan huoltajan pyynnöstä

vapauttaa perusopetuslain 13 §:n 1 momentissa säädetystä opetuksesta tai ohjatusta toiminnasta.

Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (422/2012) täsmentää perusopetuslakia. Asetus säättää erikseen katsomusopetukseen vaikuttavista tavoitteista. 2 §:n mukaan opetus pyrkii edistämään kulttuurien sekä aatteellisten, maailmankatsomuksellisten ja uskonnollisten perinteiden tuntemista ja ymmärtämistä. Lisäksi opetuksen tulee edistää elämän, ihmisoikeuksien, luonnon ja toisten ihmisten kunnioittamista. Samaisen pykälän 2 momentti painottaa vielä ihmisryhmien, kansojen, aatteiden, uskontojen ja kulttuurien välistä kunnioitusta ja luottamusta.

Valtioneuvoston asetuksen 3 § ottaa kantaa sivistykseen ja sikäli liittyy katsomusopetukseenkin. Opetuksella tavoitellaan laajaa yleissivistystä sekä maailmankuvan avartumista ja syvenemistä oppilaassa. Katsomusopetuksen osalta pykälästä voitane erottaa kulttuurien, historian sekä uskontojen ja elämäkatsomusten tuntemuksen edistäminen osana tätä sivistystä. Lisäksi pykälän kolmannessa kohdassa on hyvin yksiselitteisesti esitetty, että opetettavan tiedon tulee perustua tieteelliseen tietoon. Opetuksen tulee myös vahvistaa oppilaiden eettistä ajattelua ja toimintakykyä. Kaiken toiminnan, kasvatuksen ja opetuksen tulee kuudennen kohdan mukaan noudattaa perusopetukselle asetettuja yleisiä kasvatustavoitteita ja opetukselle asetettuja tavoitteita. Oppilaita ei tule sitouttaa tiettyyn opetuksen taustalla vaikuttavaan maailmankatsomukseen tai kasvatustajärjestelmän taustalla olevaan arvonäkemykseen. (Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta, 422/2012.)

Samaisen valtioneuvoston asetuksen 4 § vielä linjaa, että kaikessa koulun toiminnassa, opetuksessa, kasvatuksessa ja ohjauksessa tulee aktiivisesti vahvistaa koulutuksellista tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Tämän säädöksen toteutumista voidaankin pohtia myös katsomuksellisen yhdenvertaisuuden kannalta koulumaailmassa.

Uskonnonvapauslain 3 §:n 2:ssa momentissa aiemmin säädetty äidin erityisoikeus lapsen uskonnollisen aseman päättämisestä poistui 1.3.2017. Muutoksen myötä lapsen äidillä ei ole enää oikeutta päättää yksin lapsen liittymisestä uskonnolliseen yhdyskuntaan, mikäli tämän uskonnollista asemaa ei ole päätetty vuoden kuluessa lapsen syntymästä.

(Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453.) Muutos tehtiin vanhempien yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Mikäli vanhemmat eivät pääse asiassa yksimielisyyteen eikä tuomioistuin ole päättänyt vanhempien tehtävienjaosta tässä asiassa erikseen, tulee lapsen uskonnollinen asema jäämään avoimeksi.

Kyseisen 3 §:n mukaan kaksitoista vuotta täyttänyt voidaan liittää uskonnolliseen yhdyskuntaan tai ilmoittaa eronneeksi siitä vain omalla kirjallisella suostumuksellaan. Viisitoista vuotta täyttänyt lapsi voi huoltajien kirjallisella suostumuksella itse liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota siitä. (Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453.)

Edellä mainitut kaksi lainkohtaa uskonnonvapauslaista liittyvät sikäli katsomusopetukseen, että aiemmin tässä alaluvussa esitetyt kohdat perusopetuslaista selkeästi määrittävät uskontokuntaan kuuluvien oppilaiden osallistumisen oman uskontonsa opetukseen. Valinnanvapautta katsomusaineen valinnassa esiintyy vain paikallisen vähemmistöuskonnon edustajilla sekä uskonnottomilla. Valtauskontoon kuuluvan tulee ensiksi erota uskonnollisesta yhdyskunnastaan voidakseen valita tarjolla olevien katsomusaineiden välillä, ja käytännössä valinta on kuitenkin viime kädessä huoltajien, eikä lapsen. Jos lapsi kuuluu poikkeuksellisesti useampaan kuin yhteen uskontokuntaan, päättää oppilaan huoltaja minkä oman uskonnon opetukseen lapsi osallistuu (Lahtinen & Lankinen, 2015, 134).

3.3 Kansainväliset sopimukset

Katsomusaineiden opetusta ohjaavat useat kansainväliset sopimukset, jotka asettavat katsomusopetukselle keskenään hyvin samansuuntaisia rajoja. Tulkintatavasta riippuen sopimuksista voidaan löytää sisäisiä ja keskinäisiä ristiriitoja. Tässä alaluvussa käymme läpi tutkielman kannalta keskeiset katsomukseen, tasa-arvoon ja perusoikeuksiin liittyvät Suomen ratifioimat ihmisoikeussopimukset. Näitä ovat Euroopan ihmisoikeussopimus, lapsen oikeuksien yleissopimus, kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ovat Suomessa voimassa lakina (Hakalehto, 2015, 54).

Euroopan ihmisoikeussopimus on luotu turvaamaan jäsenvaltioiden kansalaisten

ihmisoikeudet ja perusvapaudet mukaillen Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien julistusta. Sopimus takaa artiklassa 9 jokaiselle ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauden. Oikeus pitää sisällään vapauden vaihtaa uskontoa tai uskoa ja vapauden tunnustaa uskoaan yksin tai yhdessä julkisesti tai yksityisesti jumalanpalveluksissa, opettamalla, hartaudenharjoituksissa ja uskonnollisin menoin. 9 artiklan 2 kohdan mukaan tätä vapautta voivat rajoittaa vain lainkohdat, jotka on säädetty turvaamaan muiden henkilöiden turvallisuus sekä heidän oikeuksiensa ja vapauksiensa toteutuminen. Lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen ensimmäisen lisäpöytäkirjan artiklassa 2 esitetään, että valtion tulee kasvatuksen ja opetuksen alalla kunnioittaa vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus. (Euroopan ihmisoikeussopimus, 63/1999.)

Suomessa YK:n lapsen oikeuksien sopimus tuli voimaan vuonna 1991 (Finlex, Valtiosopimukset, 60/1991). Lapsen oikeuksien sopimus on lapsia varten suunnattu ihmisoikeussopimus, joka ottaa huomioon lapset kokonaisvaltaisesti erityislaatuina kehittyvinä ihmisinä. Sopimuksen tavoitteena on suojata lapsia heidän kehitykselleen ja hyvinvoinnilleen haitallisilta tekijöiltä myös koulussa (Hakalehto, 2015, 61). Artiklan 12 mukaan lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, taataan oikeus vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa itseään koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset tulee ottaa huomioon tämän ikä ja kehitystaso huomioiden. Erityisesti lasta koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa on lapselle annettava mahdollisuus tulla kuulluksi. Artiklan 14 mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Lisäksi kunnioitetaan lapsen vanhempien ja laillisten huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia antaa lapselle ohjausta hänen oikeutensa käyttämisessä tavalla, joka on sopiva lapsen kehitystason kanssa. (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 60/1989.)

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus tunnustaa edellä esitettyjen sopimusten ohella artiklassa 18 jokaisen oikeuden ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Oikeus sisältää vapauden tunnustaa omavalintaista uskontoa tai uskoa yksin tai yhdessä muiden kanssa, yksin tai julkisesti ja harjoittaa uskontoaan tai uskoaan jumalanpalveluksissa, uskonnollisissa menoissa, hartauksissa ja opetuksessa. Ketään ei saa kuitenkaan saattaa sopimuksen mukaan sellaiselle pakotukselle alttiiksi, joka rajoittaa hänen vapauttaan tunnustaa tai valita oman valintansa mukainen usko tai uskonto. (KP-sopimus, 8/1976.) Huoltajille on taattu tässäkin sopimuksessa valta-asema

suhteessa lastensa katsomukseen, sillä sopimusvaltiot sitoutuvat kunnioittamaan vanhempien tai laillisten huoltajien vapautta taata lastensa uskonnollinen ja moraalinen opetus omien vakaumustensa mukaan.

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus vielä linjaa artiklan 13 kohdissa 1 ja 3 muutamista katsomusopetuksen piiriin liittyvistä seikoista. Kohdassa 1 esitetään, että opetuksen on vahvistettava ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittamista sekä edistettävä ymmärrystä, suvaitsevaisuutta ja ystävyyttä kaikkien uskonnollisten ryhmien kesken. Kohta 3 takaa lapsen vanhemmille ja laillisille holhoojille vapauden turvata omien vakaumustensa mukainen uskonnollinen ja moraalinen kasvatus lapsilleen. (TSS-sopimus, 1976.)

4 OPETTAJAN ROOLI KATSOMUKSELLISEN YHDENVERTAISUUDEN TAKAAJANA

Opettaja on juridisesti velvollinen valvomaan ihmisoikeuksien ja lasten oikeuksien toteutumista koulussa. Tästä ei kuitenkaan ole selkeää mainintaa Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Jotta nämä oikeudet otettaisiin entistä paremmin huomioon, tulisi opettajille tarjota systemaattista ja asiantuntevaa ihmisoikeuskoulutusta (Hakalehto, 2015, 81-82). Mikäli opetusta määrittäviin säädöksiin ja arvoperustaan ei ole perehdytty riittävän huolellisesti, on mahdollista, että tällaisen opettajan kohdalla tapahtuu laiminlyöntejä lasten katsomuksellisen yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon kunnioittamisessa. Nostamme esille muutamia opettajan kannalta olennaisia säädöksiä, jotka jokaisen ammatinharjoittajan olisi vähintään syytä tiedostaa opetustyössään.

Kuten Suomen lakia käsittelevässä alaluvussa 3.2 käy ilmi, ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä perustuslain 6 §:n mukaan. Samaishessa pykälässä ilmaistaan, että lapsia ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa eri asemaan iän, uskonnon tai vakaumuksen perusteella. Kolmas momentti lisäksi määrää, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän kantansa tulee ottaa huomioon itseään koskevissa asioissa kehitystasoaan vastaavasti.

Perustuslain 11 §:n 2 momentti yksiselitteisesti säättää, ettei kukaan ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Lapset eivät tee poikkeusta lakiin ottaen huomioon perustuslain 6 §:n. Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (60/1991) toteaa artiklan 14 kohdassa 1 saman asian suoraan: ”Sopimusvaltiot sitoutuvat kunnioittamaan lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen.” Apulaisoikeuskansleri Puumalaisen (OKV/230/1/2013) mukaan tietyn toiminnan järjestäjä on päävastuussa uskonnonvapauden toteutumisesta. Käytännössä tämän vastuun voidaan silti nähdä olevan opettajalla.

Uskonnonopetuksen tunnustuksellisesta luonteesta luovuttiin vuonna 2002 uskonnonvapauslain ja perusopetus- ja lukiolain muuttamisen yhteydessä (OKV/230/1/2013). Uskonnonopetukseen voi edellä esitetystä huolimatta sisällyttää tutustumista esimerkiksi rukouksiin, virsiin ja uskonnollisiin toimituksiin, kunhan toiminta ei ole uskonnon harjoittamista. Kaiken opettajan tunnilla toteuttaman toiminnan tulee kuitenkin olla pedagogisesti perusteltua. (Lahtinen & Lankinen, 2015, 134.)

Tunnustuksettomuus ei kuitenkaan rajoitu vain uskonnonopetuksen piiriin, vaan se koskee kaikkea opetusta. Esimerkiksi tutustumiskäynti kirkkoon tai moskeijaan ei ole uskonnon harjoittamista, mutta painostaminen oppilaita lausumaan uskontunnustus, rukoilemaan tai laulamaan virsiä musiikin tunnilla voidaan tulkita tunnustukselliseksi toiminnaksi.

Opettajan kelpoisuusvaatimukset vaihtelevat riippuen opetettavasta katsomuksesta. Uskonnonopetusta antavalta opettajalta ei ole vuoden 2003 säädösmuutoksen (173/1921) myötä edellytetty, että hän kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkokuntaan voidakseen antaa näiden uskontojen opetusta koulussa (Lahtinen & Lankinen, 2015, 135). Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (1998/986) 21 a §:llä (2003/693) kuitenkin säättää, että evankelis-luterilaista tai ortodoksista uskontoa opettavalla opettajalla tulee olla vähintään asianomaisen uskonnon opinnot suoritettuna luokanopettajakoulutuksen peruskoulussa opettettavien aineiden tai aihekokonaisuuksien monialaisissa opinnoissa tai aikaisemmissa luokanopettajan kelpoisuuden tuottaneissa opinnoissa. Muiden uskontojen opetuskelpoisuutena opettajalta edellytetään asetuksessa asianomaisen uskonnon korkeakouluopintoja tai muulla tavoin hankittua pätevyyttä asianomaisessa uskonnossa. Elämäkatsomustiedon osalta vastaavia erinäisiä säännöksiä taas ei ole.

5 POHDINTA

Kirjallisuuskatsauksemme pyrki löytämään konkreettisia ehtoja, jotka määrittävät katsomusopetuksen toteutusta. Näiden ehtojen pohjalta tavoitteenamme oli tunnistaa ja tuoda esiin mahdollisia ristiriitoja eri säädösten sisällä ja välillä. Katsomusopetuksen ehtoja tässä tutkielmassa määrittivät Suomen ratifioimat kansainväliset ihmisoikeuksia koskevat sopimukset, Suomen lainsäädäntö sekä perusopetuksen valtakunnalliset perusteet.

Ennakkotapauksen pohjalta voidaan vetää hyvin yksiselitteinen linja koulun katsomuksellisen tasa-arvon toteuttamiseen. Vuonna 2013 apulaisoikeuskansleri Mikko Puumalainen vastasi uskonnon harjoittamista kouluissa koskevaan kanteluun (OKV/230/1/2013). Kantelija pyysi oikeuskansleria tutkimaan, toimivatko Helsingin julkiset peruskoulut ja lukiot perustuslain yhdenvertaisuus- ja uskonnon- ja omantunnonvapaussäädösten sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastaisesti. Kantelijan mukaan oppilaitoksissa järjestettiin tietyn uskonnon harjoittamista kouluajalla, usein seurakunnan työntekijän ohjaamana ja ajoittain jopa koulun tiloissa. Apulaisoikeuskansleri perusti ratkaisunsa muun muassa perustuslakiin, hallituksen esityksiin, perustuslakivaliokunnan lausuntoihin, uskonnonvapauslakiin, KP-sopimukseen, Euroopan ihmisoikeussopimukseen, YK:n yleissopimukseen lapsen oikeuksista ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuihin aiemmista aiheeseen liittyvistä tapauksista. Ratkaisun keskeisimpänä linjauksena voidaan tiivistää, että uskonnollisen ja vakaamuksellisen yhdenvertaisuuden keskeisimmin turvaavana periaatteena on pidettävä valtion neutraliteettia näitä asioita koskevissa kysymyksissä. Todettakoon, että mikäli kyseinen neutraliteetti toteutuisi nykypäivänä, ei vastaavanlaisia kantelutapauksia koulumaailmasta tapahtuisi.

Kantelut jo itsessään heijastavat muutostarpeista koulujen käytänteisiin erilaisten katsomusten huomioimisessa. Salmenkivi kumppaneineen (2007, 157) hahmottelee katsomusopetuksen tulevaisuudessa olevan kolme eri skenaariota. Ensimmäisessä siirryttäisiin yhteisen katsomusopetuksen malliin, jolloin synnytetäisiin täysin uusi oppiaine. Tämä olisi todennäköisesti edullisin vaihtoehto opetuksen järjestäjälle, kun pienryhmäisten uskontojen tunteja ei enää järjestettäisi. Lisäksi kyseinen toteutustapa tukisi täyttää uskonnonvapautta (Arajärvi, 2015, 27). Salmenkivi ym. mainitsevat, että tämän kaltaiseen yhteisen katsomusopetuksen malliin liittyy kuitenkin riskinsä, kun katsotaan

länsinaapuriin. Ruotsissa uskontotieto-oppiaine on sävyttynyt valtakirkon katsomuksen suuntaiseksi ja osa valtauskontoon kuulumattomista on tästä syystä päätenyt hakemaan vapautusta aineen opetuksesta. Myös kirjailija ja elämäkatsomustiedon opettaja Arno Kotro on esittänyt samaisen huolen eri medioissa (mm. YLE) ja kirjoituksissaan. Toinen vaihtoehto Salmenkiven ym. mukaan on, että nykymallin järjestelyistä joko karsitaan vaihtoehtoja tai lisätään valinnaisuutta. Vaihtoehtojen karsiminen tosin synnyttäisi välittömästi kysymyksen, kuinka tasa-arvo katsomusten välillä toteutuu. Kolmas Salmenkiven ym. esittämä mahdollisuus pitää sisällään ensimmäisen mallin tapaan kaikille yhteisen opetuksen. Oppiaineessa olisi kaikille yhteisiä opintoja, mutta se myös eriytyisi eri opetusryhmiin valinnan tai oppilaan katsomustaustan mukaisesti.

Katsomusaineen muutostarpeet jakavat kuitenkin mielipiteitä. Pyysiäinen (2000) toteaa vuosina 1995-1996 toteuttamansa kyselylomaketutkimuksen perusteella perinteisen uskonnonopetuksen vankimpien kannattajien löytyvän vanhimmasta luokanopettajajoukosta, joka työskentelee pienemmissä kunnissa ja kyläkouluissa. Tämän joukon keskuudessa selvimmin uskonnonopetusta tukivat seurakunnallisesti aktiiviset opettajat, jotka lukeutuivat johonkin evankelis-luterilaisen tai ortodoksisen kirkon ulkopuoliseen kristilliseen kirkkoon tai yhteisöön (Pyysiäinen, 2000, 128). Jäämmekin mielenkiinnolla seuraamaan nuoremman ja sekulaarimman opettajasukupolven vakiintumista kentälle ja sitä, kuinka perinteisen katsomusopetuksen toteutustavan kannatus tulee muuttumaan. Muutoksen tuulet antavat tilaa jatkotutkimukselle katsomusopetuksen parissa, joten palaamme varmasti aiheeseen pro gradu -tutkielman yhteydessä.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Suomen peruskouluissa tapahtuvaa katsomusopetusta ohjaavat perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden lisäksi monet eri lait, asetukset ja säännöt, jotka asettavat ehdot katsomusaineiden opetuksen tavoitteille, toteutukselle ja sisällölle. Katsomusaineiden opetukseen liittyvät läheisesti uskonnonvapautta, opetusta ja tasa-arvoa koskevat säädökset, jotka näyttävät asettavan osittain samoja ehtoja, perustuen samoihin arvoihin.

Säädöksissä näyttäisi olevan kuitenkin myös ristiriitoja, jotka ovat säädösten sisäisiä ja keskinäisiä ongelmakohtia. Ristiriitoja on esiintynyt muun muassa Suomen lain ja opetussuunnitelman kesken, koskien katsomuksellista neutraliteettia peruskoulussa. Suomen lainsäädännöstä mainittakoon perustuslain 6 § ja perusopetuslain 13 §, jotka ovat tasa-arvon toteuttamisen osalta ristiriitaisia keskenään. Perustuslain 6 § asettaa jokaisen lain edessä tasa-arvoiseksi, mutta perusopetuslain 13 § asettaa evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon jäsenet eriarvoiseen asemaan suhteessa muiden uskontojen ja katsomusten edustajiin. Mikäli evankelis-luterilaisen tai ortodoksisen kirkon jäsenet eivät osallistu enemmistön mukaiseen uskonnonopetukseen, tulee opetuksen järjestäjän järjestää heille oman uskonnon opetusta ilman eri vaatimusta, jos evankelis-luterilaisen tai ortodoksisen kirkon jäseniä on vähintään kolme. Muiden uskontokuntien osalta laki on muuten sama, mutta heidän kohdallaan opetuksen järjestämiseen vaaditaan erillinen vaatimus opetuksen järjestämisestä. Lisäksi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) antavat erilaiset tehtävät sekä uskonnolle että elämäkatsomustiedolle. Oppiaineet ovat lähtökohdiltaankin erilaiset.

Käsitlemissämme säädöksissä korostuvat tasa-arvon ja uskonnonvapauden kunnioitus, mutta myös vanhempien oikeus päättää lapsensa kasvatuksesta oman vakaumuksensa mukaisesti. Tulkitsemme tämän seikan ristiriitaiseksi niin lapsen oikeuksien, kuin uskonnon- ja ajatuksenvapaudenkin suhteen. Päättävien tahojen olisikin aiheellista pohtia katsomusopetuksen yhdenvertaisuuden kehittämisen ohella tulevaisuudessa, kuinka lapsen oikeuksia tulisi lainsäädännöllisesti kehittää viemättä vanhemmilta oikeutta kasvattaa lapsiaan.

LÄHTEET

Arajärvi, P. (2015). Lapsi ja koulutuksellisen hyvinvoinnin takaaminen. Teoksessa: S. Hakalehto (toim.) *Lapsen oikeudet koulussa* (10-48). Helsinki: Kauppakamari.

Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 1998/986 21 a § 2003/693.
Viitattu 18.05.2017, saatavilla: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980986>

Eerolainen, J. (2003). Myönteinen uskonottomuus oppiaineen identiteetissä. Teoksessa: P. Elo, K. Heinlahti & M. Kabata (toim.) *Hyvän elämän katsomustieto* (50-52). Filosofian ja elämänskatsomustiedon opettajat ry:n vuosikirja 2003. Helsinki: Filosofian ja elämänskatsomustiedon opettajat 2003.

Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999. Viitattu 24.02.2017, saatavilla:
<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063>

Hakalehto, S. (2015). Johdatus lapsen oikeuksiin koulussa. Teoksessa: S. Hakalehto (toim.) *Lapsen oikeudet koulussa* (50-86). Helsinki: Kauppakamari.

Jamisto, A. (2007). Opetussuunnitelmien valmisteluprosessi ja monikulttuurinen koulu. Teoksessa: T. Sakaranaho & A. Jamisto (toim.) *Monikulttuurisuus ja uudistuva katsomusaineiden opetus* (117-125). Helsingin yliopisto.

Kallioniemi, A. (2007). Eurooppalaiset uskonnonopetusmallit ja suomalainen malli. Teoksessa: T. Sakaranaho & A. Jamisto (toim.) *Monikulttuurisuus ja uudistuva katsomusaineiden opetus* (101-113). Helsingin yliopisto.

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 8/1976.
Viitattu 24.02.2017, saatavilla:
http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760008/19760008_2

Lahtinen, M. & Lankinen, T. (2015). *Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä*. Helsinki: Tietosanoma.

Oikeuskanslerinviraston ratkaisu 24.3.2014. (OKV/230/1/2013). Viitattu 8.4.2017, saatavilla:

https://www.okv.fi/media/uploads/ratkaisut/ratkaisut_2014/okv_230_1_2013.pdf

Opetushallinnon tilastopalvelu Vipunen. (2014). *Perusopetuksen 1-6 luokilla katsomusainetta opiskelleet*. Viitattu 9.3.2017, saatavilla: https://vipunen.fi/fi-fi/_layouts/15/xlviewer.aspx?id=/fi-fi/Raportit/Perusopetus%20-%20ainevalinnat%20-%20katsomusaine%20-%201-6%20-%20koulutuksen%20j%C3%A4rjest%C3%A4j%C3%A4.xlsb

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014). Opetushallitus (2016). Viitattu 24.2.2017, saatavilla:

http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Perusopetusasetus 852/1998 § 5 18.6.2003/560. Viitattu 15.05.2017, saatavilla: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perusopetusasetus>

Perusopetuslaki 1998/628. Viitattu 24.2.2017, saatavilla:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Pyysiäinen, M. (2000). *Luokanopettaja ja koulun katsomusopetus*. Porvoo: WSOY.

Sakaranaho, T. (2007). Johdanto: Katsomusaineiden opetus monikulttuurisen yhteiskunnan haasteena. Teoksessa: T. Sakaranaho & A. Jamisto (toim.) *Monikulttuurisuus ja uudistuva katsomusaineiden opetus* (12-28). Helsingin yliopisto.

Salmenkivi, E. (2007). Elämäkatsomustieto ja sen opetus. Teoksessa: T. Sakaranaho & A. Jamisto (toim.) *Monikulttuurisuus ja uudistuva katsomusaineiden opetus* (83-100). Helsingin yliopisto.

Salmenkivi, E., Elo, P., Tomperi, T. & Ahola-Luttila, T. (2007). Elämäkatsomustiedon

kehkeytyminen. Teoksessa: A. Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.) *Katsomusaineiden kehittämishaasteita* (125-162). Helsingin yliopisto.

Salmenkivi, E. (2003). Elämänkatsomustiedon rajoilla. Teoksessa: P. Elo, K. Heinlahti & M. Kabata (toim.) *Hyvän elämän katsomustieto* (32-40). Filosofian ja elämänkatsomustiedon opettajat ry:n vuosikirja 2003. Helsinki: Filosofian ja elämänkatsomustiedon opettajat 2003.

Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus?* Viitattu: 8.4.2017, saatavilla: http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf

Seppo, J. (2000). *Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Edita.

Suomen perustuslaki 1999/731. Viitattu 8.4.2017, saatavilla: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Suomen virallinen tilasto: Väestörakenne. (2016). Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 15.5.2017, saatavilla: http://www.stat.fi/til/vaerak/2016/vaerak_2016_2017-03-29_tie_001_fi.html

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus 6/1976. Viitattu 20.05.2017, saatavilla: <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760006>

Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 422/2012. Viitattu 15.05.2017, saatavilla: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120422>

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991. Viitattu 24.02.2017, saatavilla: <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>

LITTEET

Liite 1

Perusopetuksen 1-6 luokilla katsomusainetta opiskelleet

	2010		2012		2014	
	Ainevalinnat yhteensä	Ainevalinnat yhteensä / Oppilaiden lukumäärä	Ainevalinnat yhteensä	Ainevalinnat yhteensä / Oppilaiden lukumäärä	Ainevalinnat yhteensä	Ainevalinnat yhteensä / Oppilaiden lukumäärä
☒ evankelis-luterilainen uskonto	320 964	93,0 %	319 941	91,8 %	320 801	90,3 %
☒ elämänkatsomustieto	11 110	3,2 %	14 305	4,1 %	18 597	5,2 %
☒ ortodoksinen uskonto	4 665	1,4 %	4 934	1,4 %	5 457	1,5 %
☒ islam			5 397	1,5 %	6 407	1,8 %
☒ muut uskonnot	6 449	1,9 %	1 667	0,5 %	1 737	0,5 %
☒ ei katsomusainetta	2 427	0,7 %	2 436	0,7 %	2 363	0,7 %
Yhteensä	345 615	100,1 %	348 680	100,0 %	355 362	100,0 %

Lähde: Vipunen - Opetushallinnon tilastopalvelu